

Arkistoja muodostetaan ja rakennetaan – niin myös kulttuuriperintöä

Outi Hupaniittu & Ulla-Maija Peltonen (toim.) 2021: *Arkistot ja kulttuuriperintö*. Tietolipas 268. Helsinki: SKS, 263 s.

Arkistotoimen tarkoituksena on säilyttää menneisyydessä syntynyt ja nykyhetkellä syntyvä asiakirjojen ja muiden tallenteiden muodossa oleva kansallinen kulttuuriperintö sekä pitää sitä käytettävissä yhteiskunnassa esiintyvän monen muotoisen tiedon tarpeen tyydyttämiseksi. (Hallituksen esitys Eduskunnalle arkistolaiksi)¹

Käsillä olevassa artikkelikokoelmassa joukko vahvoja ja kokeneita arkistoalan toimijoita ja tutkijoita on ottanut arkistoalan peruskäsitteen tarkemman tarkastelun kohteeksi: Mitä tapahtuu ennen kuin aineisto päätyy arkistoon? Mitä tapahtuu arkistossa? Miten arkistolliset ratkaisut ilmenevät, ja miten ne vaikuttavat ja ovat vaikuttaneet tutkimukseen? Johtoajatuksena tekijöillä on kyseenalaistaa kulttuuriperinnön itsestäänselvyttä; kysymys on ollut valinnoista, eli arkistoihin ei päädy aineistoja ikään kuin itseksensä tai sattumalta vaan tietoisien toiminnan tuloksena. Arkistoissa on hoitajansa, jotka arvottavat, valikoivat ja nostavat esiin.

Outi Hupaniittun (SKS) artikkelin otsikkona on Asiakirjallinen kulttuuriperintö. Hän lähestyy asiaa arkistoteoreetikko Terry Cookin esittämän, neljän arkistollisen ajattelumallin kautta. Arkistojen merkitystä voidaan hahmottaa todisteen, muistin, identiteetin tai yhteisön käsitteiden avulla. Nämä ovat ajallisesti peräkkäisiä sikäli, että arkistot on nähty ensin lähinnä ”totuuden” säilyttäjinä, sittemmin muita laajempia näkökohtia on liitetty alaan ja tehtäväämme yhteiskunnassa. Arkistonhoitajan rooli on muuttunut aktiivisemmaksi. Nykyään hänen voidaan ajatella ”osallistavan yhteisöt [arkistojen] tallentamistyöhön”. Hupaniittu vertailee arkistoja museoihin ja kirjastoihin, jotka ovat myös kulttuuriperintöä ylläpitäviä organisaatioita. Arkistojen ominaispiirre on niiden aineistojen ainutlaatuisuus, toista identtistä kappaletta asiakirjasta ei ole.

Verrattuna kahteen muuhun, arkistojen voidaan nähdä painottavan toiminnassaan säilyttämistä yhteiskunnan toiminnan todisteena, tutkimushorisonttia, aineistojen järjestämistä (tutkijoille) ja toisaalla niiden hankintaa. Sen sijaan vuorovaikutteinen osallistaminen – keskustelu, käyttäjänäkölmat, harrastajien aktivointi, ja vaikkapa elämyksellisyys on ollut arkistoissa vielä pienemmässä roolissa. Allekirjoittanut toteaa valittaen tässä kohtaa, että koh-

taaminen arkistojen temppeleissä alkaa jäädä vähäiseksi, kun toimipaikkoja suljetaan. Näkymä on siinä mielessä varsin erilainen vaikkapa museoissa ja kirjastoissa. Toki tietoverkkoihin arkistoissakin panostetaan, ja hyvä niin.

Teoksen toimittajista Peltonen on laatinut kirjaan kaksi kiinnostavaa artikkelia. Ensimmäinen käsittelee provenienssiperiaatetta käytäntöjen näkökulmasta lähinnä Suomalaisessa Kirjallisuuden Seurassa, jossa kirjoittaja teki pitkän uran 2000-luvulla. Tarkastelussa on yhden suvun (Ingman) arkisto, ja siitä erityisesti kahden naispuolisen edustajan osuus – se kuinka aineistoihin on kohdistettu toimenpiteitä arkistotyössä. Nämähän monesti jäävät piiloon, vaikka määrittävät sen, miten jokin arkisto ja aineisto tutkijan tai lukijan pöydälle saapuu ja millaisena se ilmenee. Peltonen kiinnittää huomiota järjestämisprosessiin ja kuvailuun. Tämä on osittain pragmaattista, mutta mukana on myös analyttinen ja käsitteellinen elementti. Arkistot rakentuvat teorian ja käytännön vuoropuhelussa. Kirjoittaja toteaa, että jotkin osiot (lue: naisten aineistot) ovat jääneet aikoinaan pimentoon, mutta sittemmin ne ovat arkistoja käsiteltäessä uudestaan yhteistyössä mm. tutkijoiden kanssa, nostettu esille.

Kokoelman toisessa kirjoituksessaan Peltonen käsittelee henkilöarkistoja (Kuka kelpaa historiaan). Siinä tarkastellaan mm. SKS:n arkistojen karttumista. Ja viesti on selvä: "[–] arkistoammattilaisten puuttuminen asiakirjan arvoon merkitsee puolueettomuudesta luopumista". Lisäksi: "hiljaiset syrjässä pysyttelevät ihmiset" eivät päädy aineistoihin arkistoon, tai paremminkin heillä ei sellaisia juuri ole tai synny.

Peltosen ajatuksiin on helppo yhtyä. Lisäksi on syytä todeta, että arkistoihin eivät päädy heidänkään aineistot, jotka eivät niitä sinne halua tai eri syistä koskaan tarjoa. Yliopistojen arkistoissa on tutkijoiden tai opettajien asiakirjoja ja aineistoja vähän verrattuna vaikkapa hallinnon tuotoksiin syistä, jotka monesti liittyvät ns. lähtöpäähän: aktiivinen tutkija ei ehdi miettiä arkistointia, ja sitten kun aika on kypsä, aineistoihin ei saa enää otetta tai järjestystä. Edesmenneiden tutkijoiden merkinnät voivat olla ulkopuoliselle esimerkiksi käsittämättömiä.

Taina Saarenpää (Turun museokeskus) kirjoittaa lähdejulkaisutyöstä digitaalisessa toimintaympäristössä, keskiössä ovat keskiajan lähteet ja Diplomatarium Fennicum. Harvemmin tuodaan eksplisiittisesti esille, että diplomataarit, kuten muutkin lähdejulkaisut ovat valittuja paloja, joku (tässä tapauksessa erityisesti R. Hausen) on ne koostanut eli valinnut, arvottanut ja muokannut. Kuten kirjoittaja tuo esille, tutkijan on hyvä olla selvillä näiden kokoelmien ja nykyään digitaalisten asiakirjakirjastojen, ynnä muiden taustoista, esimerkiksi julkaisuajan aatteellisesta, poliittisesta ja tieteellisestä ympäristöstä.

Suomen arkistolaitoksen Grand Old Manin Reinhold Hausenin toimintaa valaisee ja avaa perusteellisesti artikkelissaan Petra Hakala (SLS). Hän kysyy, mitä mahdollisuuksia vallankäyttöön Hausenilla oli valtionarkistonhoitajan tehtävässään. Aihetta ei ole kovin paljon käsitelty, vaikka kyse oli tietynlaisesta perustanluonnista, mitä tulee suomalaiseen arkistotoimeen ja asiakirjalliseen kulttuuriperintöön – ja kansalliseen identiteetin rakennukseen laajemminkin.

Hakalan käsittelyssä Hausenista tulee esille monipuolinen vallankäyttäjä, mikä liittyi hänen asemaansa, verkostoihin ja aktiivisuuteensa. Hausenin liikkeelle paneva voima oli historiantutkimus. Hän kokosi lähteitä, joiden tuli valaista (ruotsalaista) kulttuuriperintöämme. Lähtökohdista ja motivoivista tekijöistä voidaan löytää ajan kiistat ja yhteiskunnallinen debatti. Hakala tuo esille Hausenin kielipoliittiset ja poliittiset vaikuttimet, niitä toki oli, eivätkä kovin piilossakaan, vaikka ratkaisevaa ehkä toisaalta oli se yleinen arvostus, jota hän nautti syvällisen asiantuntemuksensa vuoksi. Myös yksityisarkistovalintoihin kytkeytyi poliittinen aspekti ja merkitys.

Kirsi Vainio-Korhonen (Turun yliopisto) nostaa esille naisten kirjoittamat kirjeet ja päiväkirjat, jotka ovat jääneet arkistoimatta – tai kuten otsikossa todetaan, kadonneet tai unohdettu. Valtiollinen ja poliittinen sekä sotahistorian painotus tutkimuksessa oli yksi syy, miksi naisten tekeminen jäi taka-alalle. Henkilökohtaisen elämän tai arjen taso oli marginaalissa tai luokiteltiin yhden-tekeväksi. Vastaavasti suomalaisuuden ja Suomen kansakunnan rakentamiseen kytkeytyneessä perinteenkeruussa (SKS) näkyi vähemmistöjä sorsiva linja, minkä tuo esille kokoelman päätöstekstissä Kati Mikkola (Helsingin yliopisto). Varsinkin romanien kohdalla on syrjintä ulottunut arkistonmuodostukseen ja nähtävissä arkistoissa. ”Arkistojen valta ja vastuu juontavat juurensa siitä, että kulttuuria sellaisenaan ei voi säilöä - arkistoinnissa kyse on aina kulttuurin manifestaatioista, jotka valitaan tai jätetään valitsematta osaksi kokoelmia.”

Tekijät näkevät kokoelman keskustelunavauksena. Esille tuodut teemat ja näkökohdat ovat tärkeitä ja lopulta melko vähälle jääneitä. Huomiot on helppo tunnistaa ja arkistoissa työskentelevät voinevat niihin täysin yhtyä. Ehkä tässä yhteydessä voisi jonkinlaisena lisänä todeta, että arkistot ovat aina joutuneet valitsemaan ja myös jättämään sivuun aineistoja sen vuoksi, että resurssit ovat usein kovin niukat. Vaikka tahtoa ja tietoa olisi, tiloja tai henkilökuntaa eli tekeviä käsiä ei ole tarpeeksi – usein puutetta on molemmista. Tämä ei tietenkään poista vaan pikemmin korostaa valintojen merkitystä, ja lisää arkistonhoitajan tuskaa. Historian painolastit on hyvä muistaa ja nähdä. Kun kulttuuriperintöä siirretään digitaaliseen muotoon, on hyvä tunnistaa tämä riski, joka voi toistua ja kertautua.

Kirja on laadittu tieteellisellä otteella, viittaukset ja lähdeluettelot ovat mitattavat. Teosta voi siten käyttää tietolähteenä ja jatko-opiskelussa. Se sopii hyvin alan koulutustarpeisiin. Todettakoon lopuksi sekin, että kirjoittajat ovat toimittajat mukaan luettuina kaikki naisia, mikä näkyy raikkaasti näkökulmissa. Lieneekö ensimmäinen arkistoalan laajempi esitys laatuaan meillä?

Juha Hannikainen

Viitteet

- 1 https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_187+1993.pdf
(16.3.2023)